

Μαγδαληνή Βασιλειάδου

Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας

Αρχαίο νεκροταφείο στο Κορωπί: νέα αρχαιολογικά δεδομένα¹

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΕΣΠΑ «Συλλογή, μεταφορά, επεξεργασία και διάθεση ακαθάρτων, περιοχών Κορωπίου-Παιανίας» με αυτεπιστασία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής εντοπίστηκαν αρχαιότητες σε τρία σημεία στο Κορωπί (εικ. 1), όπου και διενεργήθηκε σωστική ανασκαφή². Τμήμα νεκροταφείου αποκαλύφθηκε στη λεωφόρο Βασιλέως Κωνσταντίνου (Ο.Τ 266-252 και Ο.Τ. 252-πλατεία) και στον κάθετο, σε αυτήν, δρόμο, στην οδό Ευαγγέλου Λάμπρου (Ο.Τ. 252-πλατεία), ενώ μεμονωμένοι τάφοι βρέθηκαν βορειοανατολικά και νοτιοανατολικά του νεκροταφείου και σε απόσταση από αυτό, στην οδό Κάσου και στην πάροδο της οδού Φαιστού.

Το τμήμα του νεκροταφείου (εικ. 2) ανασκάφηκε σε έναν εξαιρετικά περιορισμένο χώρο, μια έκταση λίγων τετραγωνικών μέτρων, που διευρύνονταν σταδιακά κάθε φορά που στην ολοκλήρωση μιας ταφής ένα νέο στοιχείο μαρτυρούσε την ύπαρξη της επόμενης. Ο αριθμός των τάφων, η τυπολογική ποικιλία τους και η πληθώρα των κινητών ευρημάτων σε συνδυασμό με τη χρήση του ίδιου χώρου από το τέλος του βου αι. π.Χ. έως και τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους εντυπωσιάζουν. Η μελέτη³ των ακέραιων, σχεδόν, σκελετών αλλά και των αποσπασματικά σωζόμενων οστών μας γνωστοποιεί ανθρωπολογικά στοιχεία, όπως το φύλο, το ύψος, την ηλικία θανάτου και συνολικά την ευρωστία του ατόμου. Ταυτόχρονα, από την άμεση, μακροσκοπική παρατήρηση των σκελετικών αλλοιώσεων μαθαί-

---

1. Ευχαριστίες οφείλω για την παραχώρηση μελέτης και δημοσίευσης του υλικού στις υπεύθυνες αρχαιολόγους του Έργου Δρ. Κερασία Ντούνη και Παναγιώτα Μιχαηλίδη.

2. Στην ανασκαφή συμμετείχαν οι: Μ. Περράκης, Μ. Γκιάτας, Χρ. Δάλλας, Η. Καραλής, Χρ. Καρκασίνας, Μ. Καπαθανάση, Δ. Μασούρας, Γ. Μελιχούρης, Ν. Νόβας, Ν. Σαγόπουλος, Δ. Φώτος.

3. Τα αποτελέσματα της μελέτης του ανθρωπολογικού υλικού, από την οστεοαρχαιολόγο Δρ. Ευφροσύνη Βήκα θα συμπεριληφθούν στην τελική δημοσίευση. Στο παρόν κείμενο αναφέρονται τα στοιχεία του φύλου και της ηλικίας των ατόμων.

νουμε για τη διατροφή (είδη και τρόποι παρασκευής τροφών), τις δραστηριότητες (χειρωνακτική εργασία, αθλητικές ενασχολήσεις) και φυσικά για μακροχρόνιες ή μη ασθένειες, ενίοτε και θανατηφόρες. Η ένταξη, τέλος, αυτού του νέου τμήματος νεκροταφείου στον Δήμο της Όης, καθώς και ο συσχετισμός του με τα αντίστοιχα ευρήματα από παλαιότερες σωστικές ανασκαφές της ευρύτερης περιοχής (Κορωπί, Παιανία, Μαρκόπουλο, κ.α.) επιδιώκουν, μαζί με όλα τα παραπάνω, την πληρέστερη τεκμηρίωση του υλικού.

Η παλαιότερη φάση του νεκροταφείου ανάγεται στο τέλος του βου αιώνα και στο μεγαλύτερο μέρος του 5ου αι. π.Χ. και αφορά σε πυρές με πρωτογενείς καύσεις, σε εγχυτρισμούς και σε μία πλήρη σαρκοφάγο.

Δέκα πυρές (εικ. 3) με πρωτογενείς καύσεις νεκρών⁴ με προσανατολισμό και στους δύο άξονες (Α-Δ, Β-Ν) και μικρές υψομετρικές αποκλίσεις εντοπίστηκαν μέσα σε λάκκους, ορθογώνιας κυρίως κάτοψης, οριοθετημένους με επιμελημένα τοιχώματα και λαξευμένους στο φυσικό βράχο. Όλες οι πυρές περιείχαν μεγάλη ποσότητα καύσης και καλύπτονταν από καστανό/καστανέρυθρο χώμα. Μόνο σε δύο από αυτές στο γέμισμα υπήρχαν και πολλοί αργοί λίθοι.

Αύλακα εξαερισμού για την καλύτερη κυκλοφορία του αέρα και την διατήρηση της έντασης της φωτιάς αναγνωρίστηκε στον πυθμένα της Π.ΧΙΙ (διαστάσεις 0,20 μ. x 0,80 μ.), όπου και μεγάλα τμήματα απανθρακωμένων ξύλων. Συνολικά συλλέχθηκαν λίγα καμένα αδιάγνωστα οστά, από τα οποία σε δύο περιπτώσεις αναγνωρίστηκε ενήλικο άτομο.

Έξι από τις πυρές εντοπίστηκαν σε μεγαλύτερο βάθος -1 μ. / - 1,30 μ. (τελικά βάθη -1,30 μ. / -1,60 μ.) και μόνο τρεις από αυτές περιείχαν κτερίσματα. Η Π.ΙΙ/ΙV είχε ένα αλαβάστρινο αλάβαστρο και τμήμα αδιάγνωστου μετάλλινου αντικειμένου, η Π.Ι/ΙΙΙ το κάτω τμήμα ληκύθου μαζί με ένα πλήρες ληκύθιο και η Π.V ένα αποσπασματικά σωζόμενο αγγείο.

Οι υπόλοιπες τέσσερις πυρές υπερκείμενες των προηγούμενων και ελαφρώς μετατοπισμένες (Π.ΧΙΙ-VΙΙΙ-VI-XΙΙΙ) ξεχωρίζουν για τα πλούσια κτερίσματά τους. Στην Π.VIΙΙ βρέθηκαν μελανόμορφες λήκυθοι (εικ. 4) με παραστάσεις αρματοδρομίας, με πολεμικές και με μυθολογικές σκηνές, όπως αυτή με τον Θησέα⁵ και τον Μαραθώνιο Ταύρο, αλλά και μελανόγραφα αγγεία, στον ίδιο τύπο, με γραμμική διακόσμηση. Σύμφωνα με τα στυλιστικά τους χαρακτηριστικά τα αγγεία χρονολογούνται στο 4^ο τέταρτο του 5ου αι. π.Χ.

4. Ό. Κακαβογιάννη – Ν. Πετρόχειλος, «Από τα νεκροταφεία των ατικών δήμων της δυτικής παραλίας, πρώτες παρατηρήσεις», στο *Πρακτικά ΙΔ΄ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής*, Καλύβια Θεοικού Αττικής, 6 – 9 Οκτωβρίου 2011, Καλύβια Θεοικού Αττικής 2013, σσ. 69-80.

5. Α. Χατζηδημητρίου – Ε. Παπαφλωράτου, «Νεότερα ανασκαφικά δεδομένα από το Δήμο Γλυκών Νερών», στο *Πρακτικά ΙΒ΄ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής*, Παλλήνη, 30 Νοεμβρίου – 3 Δεκεμβρίου 2006, Καλύβια Θεοικού Αττικής 2008, σσ. 413-434, κυρίως σ. 419.

Το δεύτερο μεγάλο σύνολο ευρημάτων προέρχεται από την Π.VI. Πρόκειται για ληκύθους, χρονολογημένες το 500-475 π.Χ. στους γνωστούς εικονογραφικούς τύπους: μία μελαμβαφής, μία με γραμμική διακόσμηση, ανθεμωτές και μελανόμορφες (με παράσταση αρματοδρομιών, με μορφή ανάμεσα σε οφθαλμούς). Οι καμένες και παραμορφωμένες από τη φωτιά λήκυθοι δηλώνουν σαφώς ότι τα αγγεία είχαν τοποθετηθεί μαζί με τον νεκρό και ότι η καύση γινόταν στο εσωτερικό των λάκκων με αποτέλεσμα και την μικρή παρουσία οστών μέσα σε αυτούς.

Στον χώρο εντοπίστηκε και «θέση προσφορών» (εικ. 5). Ανάμεσα στον πρόχειρο περίβολο, μεταγενέστερης χρονολογικής φάσης, και στην επίχωση του λάκκου της Π.ΧII, στο ανατολικό άκρο της, αποκαλύφθηκε ένα λεπτό στρώμα κιτρινωπού χώματος. Συμπαγές χώμα, αντίστοιχης σύστασης και χρώματος, με τη μορφή λωρίδων στα νότια και ανατολικά, και στα δυτικά μαζί με μια πλακοειδή πέτρα οριοθετούσαν χώρο με διαστάσεις 0,50 μ. x 0,60 μ., όπου βρέθηκε ένα εξαιρετικό σύνολο κεραμικής⁶, αποτελούμενο από μια μελαμβαφή και τέσσερις μελανόμορφες ληκύθους, ένα μικκύλο σκυφίδιο, δύο λεκανίδες με πόμα, μία πυξίδα και μια μελαμβαφή υδρική (εικ. 6). Τα αγγεία χρονολογούνται στον ύστερο 6ο αι. π.Χ.

Τέλος, αποκαλύφθηκαν σε δύο σημεία ίχνη καύσης, αποτέλεσμα πιθανόν εναγισμών μετά την ταφή. Χαρακτηριστικά των δύο συγκεντρώσεων είναι η περιορισμένη έκτασή τους και ο εντοπισμός τους σε μικρό βάθος (από -0,40 μ. έως -0,86 μ.). Στη μία περίπτωση συλλέχθηκαν όστρακα από (Π.ΧIV/XVII), τουλάχιστον 4 αποσπασματικά σωζόμενες, ληκύθους, ενώ το δεύτερο σύνολο (Π.ΧI) περιείχε δύο μελαμβαφείς ληκύθους, δύο ανθεμωτές, δύο ερυθρόμορφες με παράσταση Μαινάδας, ένα πήλινο μελαμβαφές αλάβαστρο, και δύο πήλινα σφονδύλια (εικ. 7). Τα ευρήματα χρονολογούνται στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. (470-450 π.Χ.)

Στην ίδια εποχή ανήκουν και 5 εγχυτρισμοί (εικ. 8) βρεφών και νηπίων, τοποθετημένοι κοντά στις πυρές, στη συνήθη γειτνίασή τους με άλλους τύπους τάφων. Ως ταφικά αγγεία χρησιμοποιήθηκαν αμφορείς διαφόρων μεγεθών. Ο αμφορέας του Εγχυτρισμού 1 εντοπίστηκε σε οριζόντια θέση και κομμένος στο ύψος του ώμου, περιείχε δύο αγγεία, θραύσματα κρανίου και ένα μακρό οστό παιδιού. Ο μεγάλος αμφορέας του Εγχυτρισμού 2, κενός περιεχομένου, βρέθηκε σε οριζόντια θέση, ελλειπής ως προς τη βάση και το άνω τμήμα του με τον λαιμό και το χείλος. Τα δύο άκρα σφραγίζονταν με πλακοειδείς πέτρες. Ακριβώς πάνω από τον αμφορέα βρέθηκαν δύο αγγεία, πιθανότατα τα κτερίσματά του. Το αγγείο του Εγχυτρισμού 3, τοποθετημένο μέσα σε λάκκο, εν μέρει οριοθετημένο από μικρούς αργούς λίθους διατηρούσε στο εσωτερικό του τρία αγγεία και ατελώς καμένα οστά

6. M.B. Moore – M.Z. Phippides, *Attic Black-Figured Pottery, Agora XXIII*, Princeton N.J. 1986, n. 837, pl. 78., n. 847, pl. 78. U. Knigge, *Der Südhügel, Kerameikos: Ergebnisse der Ausgrabungen* Bd. IX, Berlin 1976, p. 86, n. 7, taf. 46,2-3, p. 114, taf. 23, n. 101.1, p. 171, n. E2,2, Taf. 84.

βρέφους. Ο ακέραιος αμφορέας του Εγχυτρισμού 4 αποκαλύφθηκε στο ανατολικό άκρο της Πυράς XII και είχε μόνο λίγα καμένα αδιάγνωστα οστά. Ο αμφορέας, τέλος, του Εγχυτρισμού 5 περιείχε κρανίο βρέφους (9 μηνών $\pm$ 3μήνες) και νεογιλά δόντια.

Βορειοανατολικά των πυρών και των εγχυτρισμών, επί της οδού Βασιλέως Κωνσταντίνου, βρέθηκαν ταφές, από τις οποίες, σύγχρονή τους με βεβαιότητα μπορεί να θεωρηθεί η πλήινη, ακόσμητη, λάρνακα, ωοειδούς σχήματος με κάλυμμα που έφερε στο εσωτερικό της μία ακέραη μελανόγραφη λήκυθο, μία σωζόμενη κατά το ήμισυ και ένα σκυφίδιο.

Οι υπόλοιπες ταφές πιθανολογείται, λόγω έλλειψης κινητών ευρημάτων, ότι ανήκουν στην ίδια χρονολογική περίοδο, με βάση το βάθος εντοπισμού τους, αντίστοιχο των πυρών και των εγχυτρισμών.

Εντός της ανατολικής παρειάς σε βάθος -0,98 μ. ερευνήθηκε εν μέρει κιβωτιόσχημος τάφος, Δ-Α προσανατολισμού, που συνεχιζόταν προς ανατολικά επί της κεντρικής λεωφόρου, αλλά δεν ήταν δυνατή η πλήρης διάνοιξη λόγω επικινδυνότητας. Κατασκευασμένος από μεγάλου μεγέθους ασβεστολιθικές πέτρες έφερε δάπεδο από πήλινες διακοσμημένες, με σιγμοειδή αυλάκωση, πλάκες και περιείχε δύο κρανία και ελάχιστα οστά, ενήλικων, ενός άνδρα και μιας γυναίκας.

Στην δυτική παρειά της τάφρου αποκαλύφθηκε λακκοειδής τάφος, Δ-Α προσανατολισμού, με καλυπτήρια πλάκα μια μεγάλη ασβεστολιθική πέτρα. Έφερε τρεις ταφές ενήλικων ανδρών, εκ των οποίων ο ένας ήταν μεταξύ 20-30 ετών.

Στην επόμενη φάση του νεκροταφείου, τον χώρο καταλαμβάνουν κεραμοσκεπείς τάφοι (εικ. 8), με τεράστια χρονολογική απόσταση από τους προηγούμενους, με ελάχιστη αντιθέτως απόσταση, τοπογραφικά, από αυτούς.

Πρόκειται για τάφους στον τύπο του Καλυβίτη (εικ. 9), με μορφή δηλαδή αετωματικής δικλινούς στέγης, που κατέστρεψαν εν μέρει τους εγχυτρισμούς της προηγούμενης φάσης. Ο Καλυβίτης 3 κάλυψε τμήμα των εγχυτρισμών 1 και 3, ενώ η κατασκευή του πρόχειρου περιβόλου που φαίνεται να δημιουργήθηκε για να οριοθετήσει τον Καλυβίτη 4 επηρέασε την ακεραιότητα του εγχυτρισμού 5. Ανεπηρέαστοι παρέμειναν ο εγχυτρισμός 4 που βρισκόταν σε μεγαλύτερο βάθος και κατά συνέπεια το αγγείο διατηρεί την πληρότητά του, καθώς και ο εγχυτρισμός 2 που είχε την τύχη να βρεθεί σε χώρο ανάμεσα στους καλυβίτες. Βορειοανατολικά ο Καλυβίτης 6 φαίνεται ότι κάλυψε τη λάρνακα, χωρίς να την καταστρέψει.

Ο Καλυβίτης 3, με ΒΑ-ΝΔ προσανατολισμό, εμφανίστηκε σε βάθος μόλις -0,40 μ. κάτω από το οδόστρωμα, σε καλή, παρόλα αυτά, κατάσταση διατήρησης εκτός από το νότιο τμήμα του. Η κάθε μακριά πλευρά του αποτελούνταν από δύο μεγάλες κεραμίδες, που στο σημείο συνάντησής τους στην κορυφή της δικλινούς στέγης έφεραν μικρότερα τμήματα κεραμιδιών. Περιμετρικά, η βάση των εξωτερικών μακριών πλευρών ενισχύονταν με αργούς λίθους, ενώ οι στενές πλευρές

παρέμεναν ελεύθερες. Ο ακέραιος σχεδόν σκελετός ήταν τοποθετημένος απευθείας στο χώμα σε ύπια στάση, στο επίπεδο έδρασης των κεραμίδων. Η μελέτη του ανθρωπολογικού υλικού έδειξε ότι πρόκειται για γυναίκα άνω των 55 ετών με ύψος $1,56 \pm 0,4$ μ.

Πάνω στη λεκάνη της νεκρής (εικ. 10) βρέθηκαν 19 συνολικά χάλκινα νομίσματα (εικ. 11) (νούμια), σκορπισμένα γύρω από σπασμένο αγγείο, στον τύπο ευρύστομης οινόχους, στο οποίο και φυλάσσονταν. Ο ταφικός θησαυρός χρονολογείται στο τέλος του 4ου – αρχές 5ου αι μ.Χ.⁷ Η παλαιότερη κοπή των ετών 388-392 μ.Χ. στο όνομα του Θεοδόσιου Α΄ και των συναυτοκρατόρων Αρκάδιου και Ονώριου αναγνωρίστηκε σε πέντε νομίσματα⁸ (N8, 9,12,14,15). Στον εμπροσθότυπο απεικονίζεται ο αυτοκράτορας και στον οπισθότυπο, Νίκη με τρόπαιο στον ώμο σέρνει αιχμάλωτο από τα μαλλιά προς τα αριστερά. Η νεότερη κοπή των ετών 408-423 μ.Χ. στο όνομα των συναυτοκρατόρων Ονώριου και Θεοδόσιου⁹ απεικονίζει στον οπισθότυπο τους δύο αυτοκράτορες μετωπικά με ασπίδα και δόρυ να στρέφουν το κεφάλι ο ένας προς τον άλλο, κρατώντας από κοινού σφαίρα για το νόμισμα N7 και στην παραλλαγή χωρίς σφαίρα για το N5. Τα δύο αυτά νομίσματα δίνουν ως ασφαλές *terminus post quem* τα χρόνια της δεύτερης ομάδας, δηλαδή γύρω στο 420 μ.Χ.

Η διατήρηση ινών¹⁰ υφάσματος σε ορισμένα από αυτά, όπως διαπιστώθηκε κατά τη συντήρησή τους, μαρτυρά ή τη συλλογή τους μέσα σε υφασμάτινο πουγκί και στη συνέχεια την τοποθέτησή τους μέσα στο θησαυράριο ή την επαφή τους με το ύφασμα που κάλυπτε το νεκρό. Την ταφή συνόδευαν ένα μόνωτο κύπελλο, δύο πινάκια και ένα λυχνάρι με κοκκιδωτή διακόσμηση.

Ανατολικότερα αποκαλύφθηκαν άλλοι δύο καλυβίτες, από τους οποίους ο Καλυβίτης 4 ήταν στο μεγαλύτερο μέρος του κατεστραμμένος, λόγω της κατασκευής του σύγχρονου δρόμου, και διατηρούσε αποσπασματικά αδιάγνωστο σκελετικό υλικό. Η εύρεση ενός ενσφράγιστου λυχναριού¹¹, κορινθιακού εργαστηρίου με το όνομα του τεχνίτη ΠΙΡΕΙΜΟΥ στη βάση του, χρονολογεί με ασφάλεια τον τάφο στον 4ο/5ο αι. μ.Χ. Νότια του Καλυβίτη 4, φάνηκε ο Καλυβίτης 5, σαφώς σε καλύτερη κατάσταση διατήρησης, λόγω βάθους, με ακέραιο σκελετό, από τον οποίο

7. Για τη βοήθεια στην ταύτιση και στη μελέτη των νομισμάτων θερμό ευχαριστώ στον συνάδερφο νομισματολόγο Κλεάνθη Σιδηρόπουλο.

8. J.W.E. Pearce, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. IX, London 1951, p. 246, n. 26c.

9. J.P.C. Kent, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. X, London 1994, p. 271, n. 396.

10. Η. Ζωγράφου – Μ. Κυρανούδη, «Κρυονέρι» Ν. Κερδυλλίων: το ρωμαϊκό νεκροταφείο και η περίπτωση διατήρησης οργανικών ινών σε χάλκινα νομίσματα», στο *Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 22, 2008, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 513 κ.ε.

11. K.S. Garnett, *Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps, Hesperia* Vol. 44, No. 2 (1975), pp. 173-206.

προέκυψε μόνο ότι πρόκειται για ενήλικα άνδρα, ύψους περίπου 1,60 μ. Από το χάλκινο νόμισμα κοντά στο κρανίο χρονολογείται και η ταφή αυτή στο τέλος του 4ου με αρχές 5ου αι. μ.Χ. Ανάμεσα στους κεραμοσκεπείς καλυβίτες, σε άμεση γειτνίαση με τον Καλυβίτη 3 και χρονολογικά σύγχρονός τους, βρέθηκε ο εγχυτρισμός 6 με αγγείο στον τύπο της κυψέλης που περιείχε οστά τελειόμηνου νεογνού ($\pm$ 2μήνες).

Τρεις ακόμη καλυβίτες, με διαφορετικό προσανατολισμό σε Α-Δ, αποκαλύφθηκαν επί της λεωφόρου Βασιλέως Κωνσταντίνου. Ο Καλυβίτης 1 έφερε ακέραιη οινοχόη. Ο Καλυβίτης 2 ήταν κενός και ο Καλυβίτης 6 διέσωζε κρανίο ενήλικης γυναίκας.

Τέλος, σχεδόν πάνω από τους Καλυβίτες 3 και 5 και στο νότιο άκρο τους εντοπίστηκαν συσσωρευμένα οστά με τα κτερίσματα τους. Δεν είναι σαφές αν πρόκειται για ανακομιδές, κατά τις οποίες η αμελής συγκέντρωση των οστών από την πρώτη ταφή μπορεί να δικαιολογήσει την αποσπασματικότητα του σκελετικού υλικού. Δεν αποκλείεται και η περίπτωση να είναι ελεύθερες ταφές, που διαλύθηκαν από την κατασκευή του σύγχρονου δρόμου.

Συγκεκριμένα, νότια του Καλυβίτη 5 αναγνωρίστηκαν τα οστά ενός ενήλικα άνδρα, μιας ενήλικης γυναίκας, ενός παιδιού περίπου 9 ετών και ενός αδιάγνωστου ατόμου. Οι ταφές συνοδεύονταν από ένα πινάκιο, ένα αποσπασματικά σωζόμενο λυχνάρι και ένα γυάλινο αγγείο, όλα χρονολογημένα στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους (Ταφές XXIX και XXXI και XXXII σε βάθος -0,55 μ.). Αντίστοιχα στα οστά, νότια του Καλυβίτη 3, αναγνωρίστηκε ηλικιωμένος άντρας (>60), με ύψος $1,62 \pm 0,4$ μ. (εικ. 12).

Στο νότιο άκρο του νεκροταφείου, επί της Βασιλέως Κωνσταντίνου, εντοπίστηκε τμήμα περιβόλου εντός της δυτικής και της ανατολικής παρειάς, με κατεύθυνση Α-Δ, από δύο μεγάλους ορθογώνιους πωροπλίνθους σε ύψος ενός δόμου. Βορειότερα και εντός της ανατολικής παρειάς φάνηκε, επίσης, πωρόπλινθος και τμήμα μεγάλης ασβεστολιθικής πέτρας, παράλληλα προς τον περιβολό.

Σχετικά με τις μεμονωμένες ταφές σημειώνεται ότι βορειοανατολικά του νεκροταφείου και σε απόσταση 600 μ. περίπου, στην οδό Κάσου, εντοπίστηκαν δύο κεραμοσκεπείς τάφοι στον τύπο του καλυβίτη. Ο Καλυβίτης 1 περιείχε αδιατάρακτη ταφή (ΤΑΦΗ I), ΒΑ-ΝΔ προσανατολισμού, με ακέραιο σχεδόν σκελετό, άνδρα, ηλικίας μεταξύ 44-55 ετών, ύψους 1,70 μ., με έντονα στοιχεία διάβρωσης λόγω του υπεδάφους. Απέναντι του εντοπίστηκε ο Καλυβίτης 2 σε κακή κατάσταση διατήρησης με δύο ταφές εκ των οποίων μόνο από τη μία (ΤΑΦΗ II) προκύπτει ότι πρόκειται για ενήλικο άνδρα. Από την ΤΑΦΗ III διατηρήθηκαν μόνο αδιάγνωστα θραύσματα κρανίου. Οι τάφοι δεν περιείχαν κεραμική. Πιθανολογείται η ύστερη χρονολόγησή τους.

Κοντά στην οδό Κάσου, στη συμβολή των οδών 9ης Οκτωβρίου και Α. Κιούση, βρέθηκαν κατά την εκσκαφή για την τοποθέτησή φρεατίου, συναντήθηκαν τμήματα από επιτύμβιες στήλες. Η ανθεμωτή στήλη με την επιγραφή ΜΙΛΥΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ/ΣΥΡΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ χρονολογείται στον 3ο/2ο αι. π.Χ., ενώ η αντίστοιχη αετωματική με την επιγραφή ΑΓΤΙΣ ΣΙΝΩΠΕΥΣ/ΜΟΡΦΙΟΝ στον 2ο αι. π.Χ. (εικ. 13 α-β).

Στην πάροδο της οδού Φαιστού, νοτιοανατολικά του νεκροταφείου, σε απόσταση περίπου 1,5 χλμ. από αυτό, εντοπίστηκαν δύο τάφοι. Πρόκειται για έναν εγχυτρισμό, με το ταφικό αγγείο στον τύπο του αμφορέα που περιείχε μία μόνωτη λεκανίδα με πάμα, δύο σκύφους και έναν κύαθο. Τα αγγεία χρονολογούνται πιθανότατα στον 5ο αι. π.Χ.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο λακκοειδής τάφος που διέσωζε στο εσωτερικό του ακέραια αγγεία¹² του τέλους του 8ου αι. και των αρχών του 7ου π.Χ. (εικ. 14). Μαζί με τα αγγεία βρέθηκαν και χάλκινα κοσμήματα, ένα ψέλλιο, μία πόρπη και ένας κρίκος.

Τα νέα ανασκαφικά δεδομένα από το Κορωπί με την αποκάλυψη ενός οργανωμένου νεκροταφείου με μεγάλη αριθμητική και τυπολογική ποικιλία ταφικών πρακτικών και με πολλά κινητά ευρήματα, σε συνδυασμό με την χρήση του ίδιου χώρου για αιώνες, αναμφισβήτητα συνεισφέρουν ουσιαστικά στην έρευνα. Πέρα όμως από την αμιγώς αρχαιολογική τους διάσταση, ξεχωρίζουν και για τη συμβολή τους σε ζητήματα ενός ευρύτερου ορίζοντα.

Τα νέα στοιχεία μπορούν να προστεθούν στην, έως και σήμερα, έρευνα, συμπληρώνοντας ή και επιβεβαιώνοντας απόψεις και μελέτες, σχετικά με τον οργανωμένο, τοπογραφικά, χώρο, το περιβάλλον δηλαδή στο οποίο εντάσσονται τόσο το νεκροταφείο όσο και οι μεμονωμένες ταφές. Ίσως λοιπόν το νεκροταφείο στο Κορωπί με το αποσπασματικό τμήμα περιβόλου στα νότια της τάφρου επί της Βασιλέως Κωνσταντίνου, σε συνδυασμό με παλαιό φρέαρ, στο ίδιο περίπου σημείο, να μας οδηγούν σε μια βάσιμη υπόθεση ότι δηλαδή σε αυτό το τμήμα της σύγχρονης πόλης έφτανε ο αρχαίος Δήμος της Όης. Μένει να αποκαλυφθεί και ο αρχαίος δρόμος, προς τον οποίο θα είχε πρόσοψη ο περίβολος, νότια αυτού.

Τα όρια του Δήμου¹³ (εικ. 15), σύμφωνα με μελέτες, εντοπίζονται στα δυτικά, στην περιοχή από τη Ζωοδόχο Πηγή έως την Αγία Ειρήνη. Στο βόρειο τμήμα του

12. Η. Α. Thompson, «Excavations in the Athenian agora: 1949», *Hesperia*, Vol. 19, No 4 (1950), pp. 330-331, pl. 104b (για τα μελανόγραφα κύπελλα). Ν. Χρ. Σταμπολίδης (επιμ.), *Πλόδες... Από τη Σιδώνα στη Χουέλβα. Σχέσεις λαών της Μεσογείου, 16ος - 6ος αι. π.Χ.*, Αθήνα 2003, σ. 358-360, αριθ. 495-499 και 500-502 (Αργεϊτικός Μονόχρωμος τύπος, από το τελευταίο τέταρτο του 8ου αι. έως α' μισό του 7ου αι. π.Χ.).

13. Ο. Κακαβογιάννη - Π. Γαλιατσάτου, «Από τα αρχαία νεκροταφεία στα *Μεσόγεια*. Ο αρχαίος δήμος της Όης», στο *Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό*, Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα, 18-20 Δεκεμβρίου 2003, Δήμος Μαρκοπούλου Μεσογαίας 2009, σ. 399-422.

Δήμου συμπεριλαμβάνεται σίγουρα το νεκροταφείο του Οικ. Κ. Τούλα, στο νότιο ίσως να ανήκει το νέο εύρημα της ανακοίνωσης, ενώ στα ανατολικά η πορεία του Δήμου της Όης ακολουθεί τις θέσεις του Αγίου Ανδρέα και έναντι του εργοστασίου Περιστερόπουλου. Για αυτό το ανατολικό τμήμα η εύρεση των τάφων στην οδό Κάσου και στην πάροδο της Φαιστού συμπληρώνουν σταδιακά το παζλ μιας εικόνας που δεν γνωρίζουμε. Ευελπιστούμε ότι και η ανασκαφική έρευνα, που εκκρεμεί στην οδό Αγ. Ραφαήλ, στο πλαίσιο του ίδιου έργου, θα συμβάλει ουσιαστικά.

Η αποκάλυψη των υστερορωμαϊκών τάφων προστίθεται, επίσης, ως στοιχείο στην ήδη διατυπωμένη και τεκμηριωμένη άποψη για τη λειτουργία του Δήμου και κατά τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους.

Με την ολοκλήρωση της μελέτης του πρωτογενούς αρχαιολογικού υλικού και την τελική δημοσίευσή του θα προκύψουν νέα και ιδιαίτερος αξιολογικά στοιχεία από τη μελέτη του ανθρωπολογικού υλικού, όπως αντίστοιχα και από την αρχαιοβοτανική έρευνα¹⁴, δεδομένου ότι κατά τη διάρκεια της ανασκαφής συλλέχθηκαν δείγματα χώματος, από τα οποία προέκυψαν οργανικά υλικά με τη διαδικασία της επίπλευσης με «νεροκόσκινο». Σε αυτό το πλαίσιο θα επιδιωχθεί και η εξέταση των ινών, που διατηρήθηκαν στα νομίσματα, προσφέροντάς μας στοιχεία για τη φυτική (βαμβάκι, λινό) ή ζωική (μαλλί, μετάξι) προέλευσή τους.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της αρχαιολογικής έρευνας, που πραγματοποιήθηκε στο Κορωπί, επί της λεωφόρου Βασιλέως Κωνσταντίνου και του κάθετου δρόμου Ευαγγέλου Λάμπρου, και αφορούν σε τμήμα νεκροταφείου, οριοθετημένο από ταφικό περίβολο, με μεγάλο αριθμό τάφων, πλήθος κινητών ευρημάτων και συνεχή χρήση σε βάθος χρόνου. Ο εντοπισμός λάκκων με αύλακες εξαερισμού σε ορισμένες περιπτώσεις, εντός των οποίων καύσεις με σύνολα κεραμικής από αγγεία, κυρίως στον τύπο της ληκύθου, χρονολογημένα στον 5ο αι. π.Χ. αποκαλύφθηκαν μαζί με εγχυτρισμούς, της ίδιας εποχής, με περιορισμένο σκελετικό υλικό. Πάνω από τις ταφές αυτές ανασκάφθηκαν τάφοι, στον τύπο του κεραμοσκεπούς καλυβίτη, που έφεραν στο εσωτερικό τους σκελετούς τοποθετημένους σε ύπια στάση και κτερισμένους με αγγεία και νομίσματα –μεμονωμένα και σε σύνολο «θησαυρός»– των υστερορωμαϊκών χρόνων. Πάνω από τους καλυβίτες διαπιστώθηκε και η ύπαρξη ανακομιδών οστών.

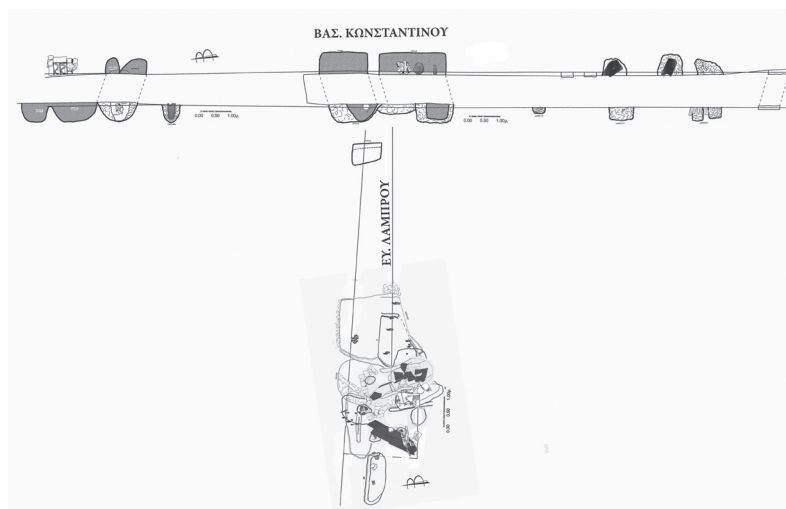
14. Την αρχαιοβοτανική έρευνα διεξάγει η αρχαιοβοτανολόγος Δρ. Εύη Μαργαρίτη.

Στην παρουσίαση επιδιώκεται, επίσης, ο συσχετισμός των νέων ταφικών καταλοίπων με τα αντίστοιχα ευρήματα από παλαιότερες σωστικές ανασκαφές της ευρύτερης περιοχής (Κορωπί, Παιανία, Μαρκόπουλο, κ.α.), καθώς και η ένταξη του νέου αυτού τμήματος νεκροταφείου στο Κορωπί, στον Δήμο της Ύψης. Τέλος, δεδομένου ότι, τα εντοπισμένα, έως τους ρωμαϊκούς χρόνους, ταφικά σύνολα βρίσκονται στο βόρειο Κορωπί, η αποκάλυψη ταφών των υπερορρωμαϊκών χρόνων νοτιότερα, όπου τοποθετείται τοπογραφικά η νέα σωστική ανασκαφή, αποτελεί σημαντική πληροφορία για την ελαφρώς μετατοπισμένη, αλλά εξακολουθητική χρήση του χώρου και κατά την περίοδο αυτή, στοιχείο που συνάδει με τον εντοπισμό οικιστικών καταλοίπων των πρωτοβυζαντινών χρόνων σε παρακείμενες τάφους.

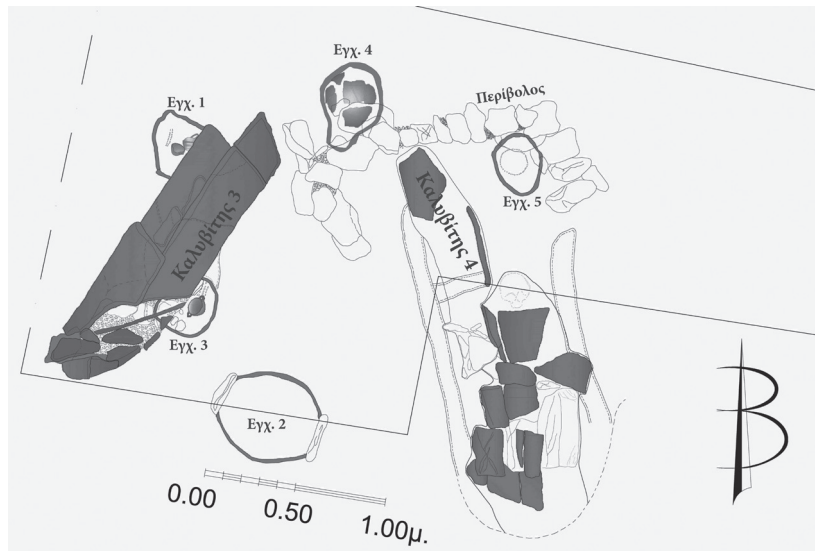

Εικ. 1. Κορωπί: γενικό τοπογραφικό με τις θέσεις εντοπισμού των αρχαιοτήτων.

Εικ. 2. Οδός Βασ. Κων/νου και Ευ. Λάμπρου: κάτοψη του νεκροταφείου.

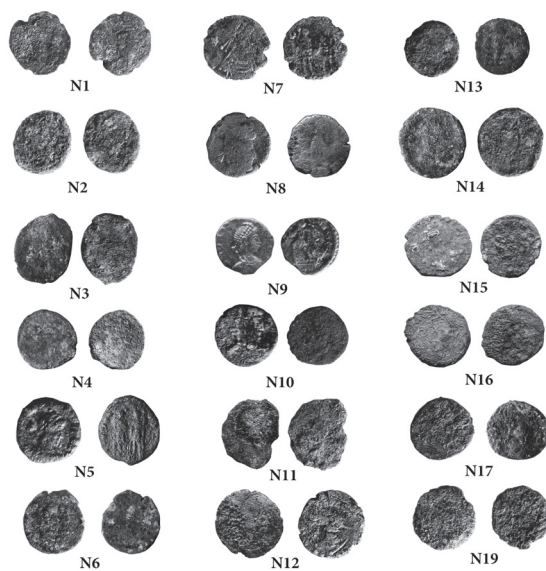
Εικ. 8. Οδός Ευ. Λάμπρου: κάτοψη των εγχυτρισμών και των κεραμοσκεπών τάφων.

Εικ. 9. Οδός Ευ. Λάμπρου: ο κεραμοσκεπής –Καλυβίτης– τάφος 3 και οι εγχυτρισμοί 1 και 6, από νότια.

Εικ. 10. Οδός Ευ. Λάμπρου: το εσωτερικό του Καλυβίτη 3 με τον ακέραιο σκελετό, από νότια.

Εικ. 11. Οδός Ευ. Λάμπρου: ο νομισματικός «θησαυρός» στο εσωτερικό του Καλυβίτη 3.

Εικ. 12. Οδός Ευ. Λάμπρου: ο Καλυβίτης 4 στα βόρεια και η συγκέντρωση οστών στα νότια.

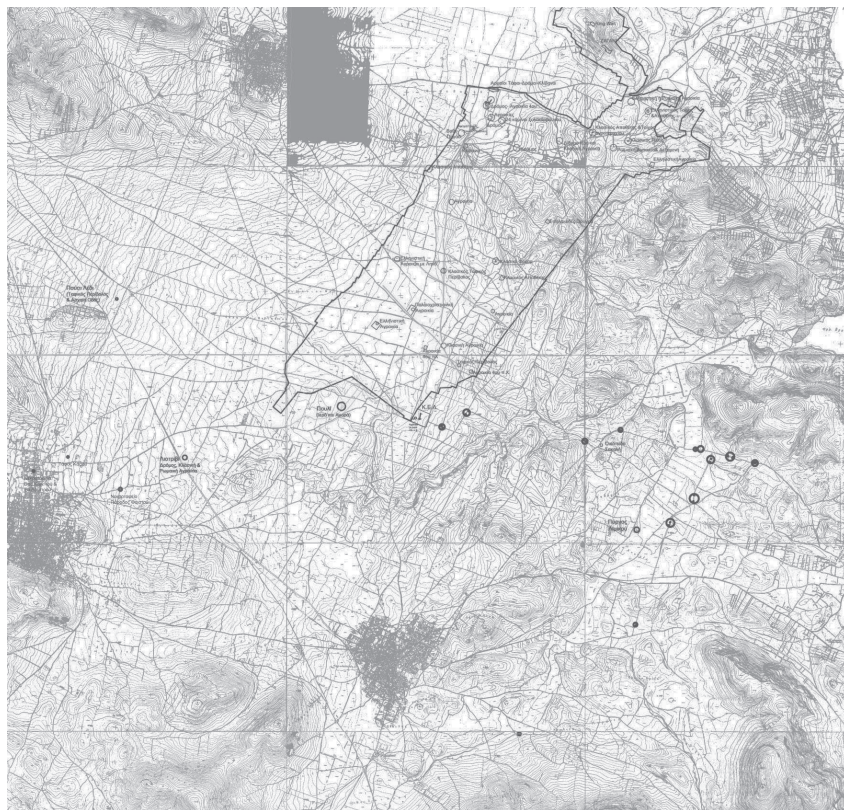

Εικ. 13α-β. Οδός Αντ. Κιούση και 9ης Οκτωβρίου: τμήματα επιτύμβιων σπηλών (3ος-2ος αι. π.Χ).

Εικ. 14. Πάροδος Φαιστού: το σύνολο των αγγείων του λακκοειδή τάφου.

Εικ. 15 Κορωπί: γενικό τοπογραφικό.